

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ»**

Виконала: здобувачка другого
(магістерського) рівня вищої освіти
PO1-M22 групи
спеціальності 013 Початкова освіта
Духніцька Ольга Ігорівна

Керівник: **Третяк Наталя Володимирівна**,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри
теорії та методик початкової освіти

Рецензент: **Гордійчук Мар'яна Сидорівна**,
кандидат педагогічних наук, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДГРУНТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	8
1.1. Роль риторики в процесі гуманізації та гуманітаризації сучасної шкільної мовної освіти.....	8
1.2. Риторична компетентність і її структура	19
1.3. Риторичні вміння у структурі риторичної компетентності.....	27
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	32
2.1. Принципи шкільної риторики	32
2.2. Методика запровадження технологій риторики.....	38
2.3. Трансформація та модернізація сучасного уроку української мови в контексті технологій риторики.....	42
2.4. Етапність експерименту.....	50
2.4.1. Констатувальний етап.....	50
2.4.2. Формувальний етап.....	58
2.4.3. Результати експерименту та їх аналіз	70
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	78

ВСТУП

Актуальність дослідження. В умовах реформування сучасної загальної середньої освіти перед українською школою постає завдання підготовки компетентного випускника, який визначає особистісно значущі цілі, володіє розвиненим критичним мисленням, здатний до саморозвитку й самореалізації, готовий до навчання протягом життя, спроможний працювати в команді, ефективно спілкуючись у багатокультурному середовищі на основі набутих умінь висловлюватися грамотно й аргументовано.

Тому відповідно до нагальних запитів соціуму й особистості сформульовано пріоритети державної політики в площині навчання, виховання й гармонійного розвитку учнівської молоді, висвітлені в нормативних освітніх документах: Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти, Державній національній програмі “Освіта (Україна XXI століття)”, Національній доктрині розвитку освіти в Україні, Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти, Законі України “Про освіту”, Концепції “Нова українська школа” тощо.

Визначені пріоритети зумовлюють виділення низки підходів до навчання, зокрема компетентнісного, який визнаємо одним із провідних. Реалізація цього підходу в мовній освіті забезпечує виховання компетентного мовця, розвиток його стратегічних умінь і навичок, формування світоглядних уявлень, орієнтування на самовдосконалення тощо.

Актуальні проблеми загальної середньої освіти зумовлюють урахування реалій і визначення перспектив. Сучасна школа покликана відповідати запитам суспільства, оскільки його розвиток безпосередньо залежить від якості засвоєння учнями знань, міцності набутих умінь і навичок, високого рівня сформованих компетентностей і від здатності виявляти їх у різних сферах професійної й суспільної діяльності. Зважаючи на це, непересічного значення набуває українська мова – компетентнісно орієнтований навчальний предмет, фундаментальним завданням якого постає формування комунікативної компетентності учнів як предметної й ключової. Одним із пріоритетів навчання української мови є формування особистості громадянина України, національно

свідомого, мотивованого на сприйняття загальнолюдських цінностей у контексті світової культури, налаштованого на взаємодію. Тому компетентності для ефективного й оптимального мовлення мають бути сформовані на ґрунті діалогічної культури, діалогічної свідомості, діалогічного осягнення дійсності. Важливим складником навчання є засвоєння учнями техніки переконання, впливу й технології життєтворчості.

Розв'язати це завдання можливо за умови реалізації риторичного аспекту української мови, залучення учнів до опанування шкільної риторики й формування в них риторичної компетентності.

З урахуванням теоретичних психолого-педагогічних і лінгводидактичних наукових засад шкільної мовної освіти виявлено низку *суперечностей*, ключовими з яких вважаємо такі: попри наявний суспільний запит на риторичні вміння й на підвищення комунікативної культури сучасної людини не розроблено відповідної комплексної методики для шкільної мовної освіти; незважаючи на існування праць учених-лінгводидактиків (Т. Вольфовська, Н. Голуб, К. Климова, Л. Мамчур, С. Омельчук, Р. Осадчук, Т. Симоненко, С. Трубачова та ін.) стосовно розроблення теоретичних і прикладних аспектів формування комунікативної компетентності учнів, урахування наукових положень й упровадження методичних розробок у процес навчання мови відбувається не повною мірою; 3) риторичний аспект української мови задекларований, проте його реалізація до сьогодні залишається в площині педагогічних очікувань.

Виявлені суперечності, освітні цілі, актуальність досліджуваної проблеми, зумовили вибір теми дипломної роботи «Формування риторичної компетентності молодших школярів у процесі навчання української мови».

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні теоретичних і методологічних засад, розробленні та експериментальній перевірці методики формування риторичної компетентності учнів початкової школи в процесі навчання української мови.

Відповідно до теми й мети дослідження визначено такі **завдання**:

- 1) обґрунтувати теоретико-методологічні основи формування риторичної

компетентності молодших школярів у процесі навчання української мови;

2) схарактеризувати педагогічні, психологічні та психолінгвістичні чинники формування риторичної компетентності в контексті компетентнісноспрямованої шкільної мовної освіти й чинних освітніх підходів;

3) з'ясувати сутність поняття “риторична компетентність”, описати її структурні компоненти, зіставивши їх зі складниками комунікативної компетентності;

4) дослідити лінгвістичні основи шкільної риторики на рівні тексту, його риторичних аспектів і принципу текстоцентризму;

5) з'ясувати поняття “риторизація” як лінгводидактичну категорію й технології риторизації в контексті запровадження риторичного підходу;

6) обґрунтувати лінгводидактичні основи формування риторичної компетентності учнів початкової школи;

7) розробити й обґрунтувати методику формування риторичної компетентності учнів початкової школи в процесі навчання української мови;

8) експериментально перевірити методику формування риторичної компетентності учнів початкової школи в процесі навчання української мови.

Об'єктом дослідження є процес навчання української мови в початковій школі.

Предмет дослідження – теоретичні засади й методика формування риторичної компетентності учнів початкової школи.

Теоретичною основою слугували наукові дослідження, що стосуються: поняття компетентності (Н. Голуб, С. Клепко, М. Пентилюк, Дж. Равен, Г. Селевко, А. Хуторський та ін.); риторичної компетентності та складників її (Н. Голуб, Л. Горобець, Ч. Далецький, О. Кучерук, Л. Мамчур, Г. Онуфрієнко, Н. Отводенко, О. Чувакін та ін.); лінгвістичних концепцій тексту (К. Ажеж, Ф. Бацевич, В. Белянін, В. Різун, Е. Сепір, Н. Формановська та ін.); методики навчання української мови в школі (Н. Голуб, Є. Голобородько, О. Горошкіна, І. Кучеренко, О. Кучерук, Л. Мамчур, С. Омельчук, Е. Палихата, М. Пентилюк, Л. Скуратівський, В. Федоренко, та ін.); риторизації (Н. Голуб, Л. Горбач, Ч. Далецький, І. Кучеренко, М. Пентилюк, Н. Семенов та ін.).

Для досягнення мети й розв'язання поставлених завдань застосовано такі методи дослідження:

- *теоретичні*: вивчення наукових джерел (філософських, психолого-педагогічних, риторичних, лінгводидактичних, мовознавчих), аналіз наукових підходів до означеної проблеми, методи порівняльного аналізу, синтезу, абстрагування, узагальнення, систематизації, прогнозування, проектування, моделювання, класифікації – для з'ясування стану розроблення означеної проблеми, визначення базисних понять дослідження, складників риторичної компетентності, описування теоретико-методологічних засад, передумов і чинників формування риторичної компетентності учнів початкової школи, обґрунтування експериментальної методики становлення риторичної компетентності;

- *емпіричні*: серед яких діагностичні (анкетування, тестування, педагогічне спостереження, аналіз практичних робіт учнів) для з'ясування доцільності дослідно-експериментального навчання української мови з метою формування риторичної компетентності учнів та обґрунтування основних параметрів його; експериментальні методи (педагогічний експеримент – констатувальний, формувальний і контрольний етапи) для апробування й перевіряння ефективності розробленої методики формування риторичної компетентності учнів початкової школи;

- *статистичні* (за критерієм Пірсона) для оброблення отриманих результатів, порівняльного аналізу їх, перевіряння робочих гіпотез, визначення рівня сформованості риторичної компетентності учнів початкової школи та доведення ефективності запропонованої методики.

Упровадження результатів дослідження. Дослідно-експериментальну роботу проведено на базі Кобиловолоцької ЗОШ 1-3 ступенів Тербовлянської міської ради Тернопільського р-ну.

Апробація та впровадження результатів роботи здійснювалася через участь у науково-практичних студентських конференціях, а також публікацію тез доповідей у збірнику матеріалів наукових досліджень студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Апробація матеріалів дослідження частково впроваджувалася під час проходження педагогічної практики. Основні положення, результати дослідження обговорювалися під час виступів на кафедрі теорії та методик початкової освіти.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

ВИСНОВКИ

1. У світлі сучасних педагогічних концепцій, вимог Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, чинної програми з української мови особливої актуальності набуває компетентнісне становлення молодших школярів, тому поряд із формуванням комунікативно компетентного мовця важливим лінгводидактичним завданням постає формування в учнів початкової школи риторичної компетентності, розв'язання якого покладено на вчителів української мови та літератури.

Згідно з метою й завданнями дослідження в роботі обґрунтовано філософські, культурологічні, соціологічні, риторичні, психолого-педагогічні, лінгвістичні, аспекти визначеної проблеми, що стали підставами для усвідомлення сутності концептуальних теоретико-методологічних положень дослідження й уможливили дотримання стрункості й організованості процесу формування риторичної компетентності учнів основної школи в процесі навчання української мови.

На підставі з'ясування співвідношення категорій “компетентність” і “компетенція” конкретизовано сутність цих понять, пояснено специфіку вживання їх в освітніх документах України та в контексті наукових доробків лінгводидактиків в актуальних умовах розвитку системи шкільної мовної освіти. Уточнено сутність поняття “компетентність”, конкретизовано його смисл і нормативність уживання в практиці шкільної мовної освіти. Компетентність визначено як результативну, буттєву особистісну властивість, що містить інструментальні й діяльнісні характеристики та ґрунтується на досвіді успішної діяльності особистості.

2. Риторичну компетентність визначено як інтегративну особистісну якість, що включає володіння риторичними знаннями, уміннями й навичками, риторичним потенціалом, які в сукупності визначають здатність і готовність до ефективного й оптимального спілкування, реалізовані й закріплені в досвіді комунікативної та риторичної діяльності.

У структурі риторичної компетентності учнів початкової школи виокремлено теоретико-практичний, організаційно-методологічний,

процесуально-діяльнісний, морально-етичний компоненти, компоненти комунікативної активності та впливовості мовленнєвого акту, співвідносні з теоретичним, аналітичним, діяльнісним, творчим, конфліктологічним, образно-мовленнєвим, емоційно-вольовим, мотиваційно-оцінювальним аспектами комунікативної компетентності. Провідними складниками риторичної компетентності визначено риторичні вміння як складні відповідно до авторської номенклатури – стосовно риторичних знань, мовленнєвої ситуації, тексту, цінностей, вербальних і невербальних риторичних засобів, монологічного, діалогічного, полемічного, публічного, власного риторичного мовлення, – комплекс яких становить діяльнісне тло процесу формування її.

Аналіз поняття “особистість” і дослідження класифікацій психологічної структури особистості став підставою для окреслення соціального рівня цього психологічного феномену й залежності побудови психологічного портрету її в контексті формування й розвитку від механізмів вербалізації у свідомості всіх психічних процесів і виявів емоційно-вольової сфери, від мисленнєво-мовленнєвої діяльності. Виявлено, що суб’єктивне як індивідуальна свідомість, суб’єктність, самосвідомість і рефлексія особистості, суб’єктний досвід життєдіяльності її постають складниками вищого, центрального соціального рівня особистості в процесі формування.

Узагальнено зміст поняття “риторична особистість”, обґрунтовано, що це особистість, яка ефективно й оптимально взаємодіє з аудиторією та впливає на неї завдяки своїй мовленнєвій поведінці, володіє практичними вміннями й навичками комунікативно виправдано користуватися мовними засобами в різних формах, сферах і жанрах мовлення. Тому в процесі формування риторичної компетентності учнів учитель повинен бути риторичною особистістю, учителем-майстром, педагогом-професіоналом, мати риторичну підготовку, яка сприяє формуванню й виявленню в нього комунікативних здібностей та якостей, і відповідати риторичному ідеалові.

3. Як лінгвістичну основу дослідження визначено співвідношення риторики як науки живомовної й мовотворчої, учення про зразкове мовлення з низкою лінгвістичних дисциплін і лінгводидактикою, адже вона сприяє

засвоєнню учнями мовних і мовленнєвих знань та формуванню відповідних умінь, залученню школярів до активної комунікації, ефективного й оптимального мовлення.

Обґрунтовано, що об'єднувальним чинником інтеграції лінгвістичного й лінгводидактичного компонентів шкільної мовної освіти постає текст – мовленнєва, комунікативна одиниця, суб'єктна адресна категорія, що має смислове наповнення, відкрите для сприймання й усвідомлення, оформлена відповідно до граматичних і стилістичних норм, створена з метою комунікативного впливу, імпліцитно чи експліцитно містить ознаки діалогічності.

Риторичний підхід у шкільній мовній освіті – спрямований на оволодіння ефективним та оптимальним мовленням сукупність педагогічно доцільних теоретико-методологічних і прикладних заходів у процесі навчання мови, суб'єкти якого залучені до усвідомленої та рефлексійної мовленнєвої комунікації з використанням мовних і риторичних засобів у різних формах, сферах і жанрах мовлення, – визнано однією з провідних умов формування риторичної компетентності учнів початкової школи.

Необхідною умовою запровадження риторичного підходу в шкільній мовній освіті визнано риторизацію як тактичний прийом та обґрунтовано сутність її як лінгводидактичної категорії. Риторизація є процесом поступового, перманентного цілеспрямованого “входження” риторики в освітній процес, і педагогічною інновацією (дидактичною, методичною, організаційною, соціальною, управлінською, ідеологічною). Визначено прогресивне значення риторизації, яке полягає в збагаченні шкільної мовної освіти в поняттєво-знаннєвій площині внаслідок взаємного проникнення мовно-мовленнєвих і риторичних знань і смислів, у діяльнісно-процесуальному аспекті (розширення можливостей навчального процесу завдяки досягненню риторичних способів і засобів діяльності); у практичному плані (розширення й поглиблення практичної спрямованості процесу навчання української мови внаслідок перенесення смислів риторики як технології); у контексті результативності (проектування й реалізація процесу формування риторичних умінь – складників риторичної

компетентності учнів).

4. Здійснено обґрунтування педагогічних технологій риторизації, виявлено їхні концептуальні параметри: провідні чинники розвитку суб'єктів, наукову концепцію засвоєння досвіду, характер змісту, різновиди соціально-педагогічної діяльності, домінуючі засоби, категорії об'єктів педагогічного впливу. Запропоновано запровадження риторизації в шкільному курсі української мови, у процесі мовленнєвого розвитку учнів, під час виконання ними навчальних завдань.

5. Відповідно до провідної мети й завдань педагогічної діяльності розроблено програму дослідно-експериментального навчання української мови, функційну модель формування риторичної компетентності учнів початкової школи й визначено низку психолого-педагогічних умов: мотивація вчителів до реалізації риторичного аспекту української мови та формування в учнів риторичної компетентності; готовність педагогів до запровадження технологій риторизації в шкільній мовній освіті; інтеграція в шкільній мовній освіті методологічних підходів (особистісно орієнтованого, діяльнісного, компетентнісного, комунікативно-діяльнісного, функційно-стилістичного, соціокультурного, проблемного, проектного й риторичного як провідного), активних та інтерактивного методів навчання, форм кооперативного навчання; розроблення системи риторичних вправ і використання їх у навчальній діяльності; залучення учнів на уроках української мови та в педагогічному спілкуванні в позанавчальний час до активної й рефлексійної комунікативної й риторичної діяльності, до ефективного й оптимального спілкування; організація дидактичної комунікації й педагогічного спілкування на суб'єкт-суб'єктному ґрунті на умовах діалогічності, адресної спрямованості, прагматичної настанови, рефлексійності. Схарактеризовано чинники, що зумовили необхідність розроблення експериментальної методики формування риторичної компетентності учнів початкової школи.

6. Визначено, що в процесі запровадження інноваційних технологій риторизації з метою формування риторичної компетентності учнів початкової школи відбувається трансформація й модернізація сучасного уроку української

мови, який акумулюючи надбання в риторичній освіті й ґрунтуючись на здобутках сучасної лінгводидактики, зазнає позитивних змін від переорієнтування сталих структурних складників і введення до макроструктури нових компонентів до переосмислення внутрішніх основ, що доведено в ході дослідно-експериментального навчання.

7. Розроблено програму дослідно-експериментального навчання української мови в початковій школі з метою формування в учнів риторичної компетентності та визначено його етапи – формувально-початковий, формувально-діяльнісний, узагальнювально-систематизувальний.

У проектуванні формування в учнів початкової школи риторичної компетентності враховано державні вимоги до сучасної мовної освіти стосовно рівня навченості учнів і їхнього компетентнісного становлення; необхідність реалізації риторичного аспекту української мови, а також доступність риторичного матеріалу для школярів (відповідність їхнім віковим і психічним особливостям, природним нахилам, світоглядним позиціям, суб'єктному досвіду життєдіяльності); вихідний рівень сформованості в учнів риторичних умінь, визначений під час констатувального етапу експерименту.

8. Розроблено й науково обґрунтовано методика формування риторичної компетентності учнів початкової школи, необхідність якої зумовлена такими чинниками: стратегічними завданнями та вимогами реалізації навчання й виховання компетентнісного спрямування, окресленими в нормативних освітніх документах; необхідністю реалізації риторичного аспекту української мови й непослідовністю активізації його в шкільній мовній освіті; існуванням суспільного запиту на високий рівень комунікативної й риторичної компетентностей випускників закладів середньої освіти; недостатньою кількістю дидактичних і методичних матеріалів риторичного спрямування.

Експериментальною методикою формування риторичної компетентності учнів початкової школи передбачено реалізацію програми дослідно-експериментального навчання української мови з метою формування в школярів риторичних умінь, виявлення їх у процесі освітньої діяльності, організованої як риторичної, набуття учнями досвіду риторичної діяльності – основи риторичної

компетентності. Проведено експериментальне дослідження (педагогічний експеримент) підтвердило ефективність запропонованої методики й висунутої гіпотези.

Статистичне оброблення експериментальних даних за критерієм Пірсона підтвердило ефективність експериментальної методики формування риторичної компетентності в учнів початкової школи в процесі навчання української мови.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в розробленні прикладних аспектів проблематики формування в учнів риторичних умінь і риторичної компетентності стосовно лінгводидактичного інструментарію запровадження риторичного підходу в шкільній мовній освіті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аношкіна Г. Основні завдання риторики в контексті сучасності. *Українська мова і література в школах України*. 2016. № 11. С. 25–26.
1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
2. Гавриш І. В. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Харківський нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. Луганськ. 2006. 46 с.
3. Глазкова І. Я. Діагностичні методики сформованості у майбутніх учителів компетентності запобігання і подолання педагогічних бар'єрів. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології*. 2014. Вип. 1. С. 65–68.
4. Голобородько Є. П. Парадигма сталого розвитку і реформування освіти в Україні. *Теоретико-методологічні основи розвитку освіти і управління навчальними закладами*: матеріали I Всеукр. наук.-метод. веб-конф. (23 грудня 2015 р., м. Херсон): у 2 ч. / за ред. В. В. Кузьменка, Н. В. Слюсаренко. Херсон: КВНЗ “Херсонська академія неперервної освіти”, 2015. Ч. 1. С. 66–69.
5. Голуб Н. Б. Риторика у вищій школі: монографія. Черкаси : Брама-Україна, 2008. 400 с.
6. Голуб Н. Б. Самостійна робота студентів з риторики: навч.-метод. посіб. Черкаси : Брама-Україна, 2008. 232 с.
7. Голуб Н. Б. Теоретико-методичні засади навчання риторики у вищих педагогічних навчальних закладах: дис докт. пед. наук: 13.00.02 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ. 2009. 509 с.
8. Голуб Н. Компетентнісне навчання української мови в загальноосвітній школі: проблеми й перспективи. *Українська мова і література в школі*. 2014. № 7. С. 2–6.
9. Голуб Н. Категорійний апарат сучасної української лінгводидактики: проблеми і перспективи (виступ на засіданні круглого столу з проблем

- методів навчання української мови). *Українська мова і література в школі*. 2013. № 3. С. 2–6.
10. Голуб Н. Методом щоденних вправ: практичні аспекти риторизації вивчення української мови та літератури в школі. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2008. № 5 (68). С. 42–52.
 11. Голуб Н. Система вправ з риторики. *Українська мова і література в школі*. 2011. № 6. С. 2–9.
 12. Голуб Н. Ситуаційний метод на уроках української мови в школі. *Українська мова і література в школі*. 2013. № 7. С. 18–23.
 13. Голуб Н. Б. Риторика у вищій школі: монографія. Черкаси : Брама-Україна, 2008. 400 с.
 14. Гончаренко Т. Л. Стан готовності вчителів до проектування навчального процесу з фізики. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. Сер.: Педагогіка і психологія. Зб. статей. Ялта : РВВ КГУ, 2011. Вип. 34. Ч. 1. С. 154–163.
 15. Горбенко С. С., Герасимова К. В. Історико-культурні умови формування теорії гуманізації освіти. URL: http://www.culturalstudies.in.ua/kns2_6.php (дата звернення: 12.03.2023).
 16. Державна національна програма “Освіта” (“Україна XXI століття”). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/896-93-п/print1515547466393023> (дата звернення: 14.01.2023).
 17. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011>. (дата звернення: 44.12.2023).
 18. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. Київ : Академвидав, 2014. 352 с.
 19. Дишлюк Ю. М. Формування ораторських умінь в учнів початкових класів у процесі вивчення зарубіжної літератури: автореф. дис. ... канд. пед. наук: / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ. 2002. 21 с.
 20. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; голов. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
 21. Єлісовенко Ю. Ораторське мистецтво: постановка голосу й мовлення: навч. посіб. / за ред. В. В. Різуна. Київ: Атіка, 2008. 204 с.

22. Закон України “Про освіту”. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/print1532345354880483> (дата звернення: 14.01.2023).
23. Закон України «Про загальну середню освіту» // Законодавство України про загальну освіту: Бюлетень законодавчої і юридичної політики України. Київ, 2020. № 9. С. 31-54.
24. Закон України «Про освіту» // Голос України. Київ. 2020. 25 квітня. С.1-3.
25. Закон України про основні засади державної підтримки обдарованих дітей та молоді України. <http://te.zavantag.com/docs/534/index-8957-1.html>
26. Зміст сучасної шкільної освіти: Дидактичний аспект / О.К. Корсакова, С.Е. Трубачова. Київ : ФАДА, ЛТД, 2003. 56 с.
27. Кондрашова Л. В. Високим інтелектом і майстерністю. *Рідна школа*. 2020. № 11–12 . С. 57–58.
28. Концепція початкової освіти: Проект. *Початкова школа*. 2021. № 1. С. 1–4.
29. Концепція розвитку освіти України на період 2015-2025 років (проект) / Міністерство освіти і науки України. URL: http://old.mon.gov.ua/img/zstored/files/project_30102014.doc
30. Концепція середньої загальноосвітньої школи України (проект) / Національна академія педагогічних наук України. URL: <https://naps.gov.ua/uploads/files/sod/school-concept.docx>
31. Кропивко І. В. Риторика: навч. посіб. Дніпропетровськ : Пороги, 2003. 68 с.
32. Кулик О. Поняття рефлексії, її сутність та роль у методиці навчання української мови. *Українська мова і література в школі*. 2014. № 3. С. 2–7.
33. Кучеренко І. А. Теоретичні і методичні засади сучасного уроку української мови в основній школі: дис докт. пед. наук : 13.00.02 / Херсонський державний університет. Херсон, 2015. 562 с.
34. Кучерук О. Формування риторичної компетентності старшокласників у процесі українськомовної освіти. *Українська мова і література в школах України*. Київ. 2016. № 1. С. 9–14.
35. Кучерук О. А. Система методів навчання української мови в основній школі: теорія і практика: монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 420 с.

36. Мамчур Л. І. Перспективність і наступність у формуванні комунікативної компетентності учнів основної школи: дис докт. пед. наук: 13.00.02 / Херсонський державний університет. Херсон, 2012. 544 с.
37. Мариновська О. Я. Формування готовності вчителів до проектно-впроваджуваної діяльності: теорія і практика: монографія. Івано-Франківськ: Симфонія форте; Полтава : Довкілля-К., 2019. 500 с.
38. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах: підруч. для студентів філолог. факультетів університетів / М. І. Пентиліук, С. О. Караман, О. В. Караман та ін.; за ред. М. І. Пентиліук. Київ : Ленвіт, 2014. 400 с.
39. Мормуль А. М. Методична компетентність майбутніх учителів гуманітарного профілю як педагогічна проблема. URL: http://eprints.zu.edu.ua/2980/1/37_43.pdf (дата звернення: 13.08.2011).
40. Нищета В. Принципи вивчення риторики в загальноосвітній школі. Київ. 2020. 123 с.
41. Науменко В.О., Захарійчук М.Д. Риторика. 1 клас : навч. посіб.. Київ : Літера, 2018. 78 с
42. Науменко В.О., Захарійчук М.Д. Риторика. 3 клас : навч. посіб.. Київ : Літера, 2018. 110 с
43. Науменко В.О., Захарійчук М.Д. Риторика. 4 клас : навч. посіб.. Київ : Літера, 2018. 110 с
44. Нищета В. Риторизовані технології в шкільній мовній освіті. *Вісник Прикарпатського університету*: у двох частинах: серія: “Педагогіка”. Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2013. Вип. XLIX. С. 233–239.
45. Нищета В. А. Концептуальні параметри дослідно-експериментального навчання української мови в основній школі: риторичний аспект. *Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі*: зб. наук. праць (за матеріалами Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. 23 квітня 2015 р.) / за ред. К. Я. Климової. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 58–70.

46. Нищета В. А. Психолого-педагогічний аспект готовності вчителя-словесника до запровадження риторизованих технологій. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*: серія 16: творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: зб. наук. пр. / ред. кол.: Н. В. Гузій. Вип. 20 (30). К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. Спец. вип. Актуалітети філологічної освіти і науки. С. 152–156.
47. Нищета В. А. Технологічний аспект риторизації педагогічного спілкування в процесі шкільної мовної освіти. *Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. “Актуальні проблеми лінгводидактики: реалії та перспективи”*, присвяченої 80-річному ювілею від дня народження та 50-річчю наукової діяльності доктора педагогічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Марії Іванівни Пентилюк (7–8 квітня 2016 р., м. Херсон): збірник / за заг. ред. І. В. Гайдаєнко. Херсон, 2016. С. 254–259.
48. Нікітіна А. В. Характеристика національно-мовної особистості вчителя-словесника. *Наукові праці Вищого навчального закладу “Донецький національний технічний університет”*. Серія: “Педагогіка, психологія і соціологія”. Вип. 2 (17). Красноармійськ : ДВНЗ “ДонНТУ”, 2015. С. 91–97.
49. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 24.11.2023).
50. Омельчук С. Навчання морфології української мови на засадах дослідницького підходу: теорія і практика: монографія. Київ : Генеза, 2014. 368 с.
51. Педагогічна майстерність: підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна. Київ : СПД Богданова А. М., 2018. 376 с.
52. Пентилюк М. І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики: зб. ст. Київ : Ленвіт, 2011. 256 с.
53. Пентилюк М. І., Окуневич Т. Г. Методика навчання української мови у схемах і таблицях: навч. посіб. Київ : Ленвіт, 2016. 134 с.
54. Пентилюк М. Формуючи риторичну особистість: текст як основа

формування риторичних умінь і навичок учнів. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. Київ. 2018. № 5 (68). С. 84–91.

55. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 2–4 класи. URL: <http://yakistosviti.com.ua/uk/pochatkova-shkola> (10.05. 2023).
56. Половець В. М. Гуманізація і гуманітаризація освіти. *Вища школа: проблеми, пошуки, тенденції*: матеріали наук.-метод. семінару. Чернігів : Чернігівський державний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2013 С. 6–16.
57. Препотенська М. Риторика: 10 ключових тем: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів. Київ : Фірма “ІНКОС”, 2011. 252 с.
58. Савченко О. Концепція нового підручника «Літературне читання» для початкової школи. *Проблеми сучасного підручника* : зб. наук. праць / наук. ред. О. М. Топузов. Педагогічна думка, 2012. Вип. 12. С. 207–213.
59. Савченко О. Методичний аналіз підручника «Літературне читання» для 2-го класу: зміст, структура, методичні настанови. *Початкова школа*. 2013. № 5. С. 1–5.
60. Савченко О. Розвиток творчої діяльності учнів на уроках літературного читання. *Початкова школа*. 2016. № 8. С. 10–15.
61. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти. Київ : СПД «Цудзиневич». 2017. Т. 1. 204 с.
62. Савченко О. Я. Від людини освіченої – до людини культури. Ціннісні орієнтації загальноосвітньої підготовки учнів. *Рідна школа*. 2016. № 5–6. С. 2– 4.
63. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ : Генеза, 2019. 368 с.
64. Савченко О. Я. Літературне читання : підручн. для 2-го кл. Київ : Освіта, 2022. 160 с.
65. Савченко О. Я. Літературне читання : підручн. для 3-го кл. Київ : Освіта, 2022. 176 с.
66. Савченко О. Я. Літературне читання: підруч. Для 4 кл. Київ : Видавничий

дім «Освіта», 2022 р. 192 с.

67. Савченко О. Я. Методика читання у початкових класах : пос. для вчителя. Київ : Освіта, 2020. 334 с.
68. Савченко О. Я. Розуміння молодшими школярами літературних творів: сутність процесу і засоби формування. *Початкова школа*. 2017. № 8. С. 5-8.
69. Саранді Н. Життя людини – це сукупність промов, від яких залежить її доля...: з досвіду викладання практичної риторики в загальноосвітньому навчальному закладі нового типу. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2018. № 5 (68). С. 18–22.
70. Симоненко Т. В. Формування професійної мовнокомунікативної компетенції студентів філологічних факультетів: автореф. дис. ... док-а пед. наук: 13.00.02 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2017. 37 с.
71. Скоробагата О. М. Готовність до діяльності як психолого-педагогічна проблема. URL: <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2008-01/08somppp.pdf>. (дата звернення: 09.04.2023).
72. Скуратівський Л. Проблеми практичної риторики в сучасному курсі української мови. *Українська мова і література в школі*. 2015. № 8. С. 23–26.
73. Словник української мови: в 11 т. / голов. ред. І. К. Білодід. К.: Наукова думка, 1973. Т. IV. 840 с.
74. Степанюк М. Вступ до риторики: авторська програма пропедевтичного курсу для 5–7 кл. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2018. № 5 (68). С. 63–70.
75. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п'яти томах. Київ : Рад. Школа, 1976. Т.1. 654 с.
76. Українська мова: навч. програма для загальноосвіт. навч. закл.: 1–4 кл. URL: osvita.ua/school/program/8793/ (дата звернення: 01.04.2023).
77. Урок української мови в парадигмі компетентнісного підходу: здобутки та перспективи: матеріали регіонал. наук.-практ. семінару 23 березня 2011 р. / відп. ред. В. А. Нищета. Бердянськ: БДПУ, 2011. 112 с.
78. Урок української мови в системі компетентнісної освіти. *Українська мова і*

література в школі. 2014. № 4. С. 61–62.

79. Уруський В. І. Формування готовності вчителів до інноваційної діяльності: метод. посіб. Тернопіль : ТОКІППО, 2015. 96 с.
80. Федоренко В. Історія світової риторики: програма факультативного курсу для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів. *Бібліотечка “Дивослова”*. 2018. № 8 (38). С. 28–37.
81. Федоренко В. Мовні цікавинки. URL: http://abetka.ukrlife.org/movni_cikk.htm (дата звернення: 09.04.2023).
82. Федоренко В. Розвиток риторичних здібностей школярів у навчальному процесі. *Бібліотечка “Дивослова”*. 2018. № 8 (38). С. 61–64.
83. Федорос Д. Ф. Риторика – наука і мистецтво переконувати: техніка підготовки усної доповіді: 10 клас. *Вивчаємо українську мову та літературу*. Жовтень, 2019. № 30 (214). С. 14.
84. Чаплак Я. В. Формування готовності психолога-консультанта до професійної діяльності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ: серія психологічна*. 2011. Вип. 2. С. 253–266.
85. Ярмаченко М. Д. Педагогіка: підручник. Київ : Вища школа, 2016. 544 с.
86. Barnes H. E. My personal friendship for Leslie White. *Essays in the Science of Culture*. N. Y., 1960. P. xi-xlvi.
87. Fromm E. *The Art of loving*. New York, Harper & Row, 1956. 133 p.
88. Greimas A. J., Courtes J. *Semiotique: Dictionnaire raisonne de la theorie du langage*. Paris, 1979. P. 106.
89. Lévi-Strauss C. *Anthropologie structurale deux*. Paris : Plon, 1973. 450 p.
90. Lotman Yuri M. *Universe of the mind: a semiotic theory of culture / Yuri M. Lotman. (The second World)*. London ; New York, I.B. TAURIS & CO. LTD, 1990. P. 306.
91. Perelman Ch. *The New Rhetoric – A Theory of Practical Reasoning. The New Rhetoric and the Humanities*. Dordrecht: D. Riedel Publishing Company, 1979.
92. Perelman Ch. *The New Rhetoric and the Rhetoricians: Remembrances and Comments. Quarterly Journal of Speech*. 70 (1984). Issue 2.

93. Perelman Ch., Olbrechts-Tyteca L. *The New Rhetoric. A Treatise on Argumentation* / Transl. by J. Wilkinson and P. Weaver. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press. 1969.
94. Rosengren M. *Doxologie: essai sur la connaissance*. P. : Hermann, 2011.
95. Todorov T. Problèmes actuelles de la recherche rhétorique. *Le Français moderne*. 1975. N 43. 3. P. 193–201.